

צדקתך כהררי אל, צדקתך עד מרום

צדקתך כהררי אל משפטך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' : (תהלים לו ז)

וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך : (תהלים עא יט)

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת : (תהלים קיט קמב).¹

ויקרא רבה כו ח פרשת אמור – צדקה בעולמות עליונים ותחתונים

"ויאמר ה' אל משה אמר אלהיכם בני אהרן ואמרתי אלהים לנפש לאיטמא בעמיו" (ויקרא כא א) - כל מקום שהוא אומר: ויאמר, ויאמר, צריך להידרש...² כיוצא בו: "ויאמר אלהיך לבש הבדים ויאמר בא אלבינות לגלגל אליתחת לפרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים וזרק עליהעיר ויבא לעיני" (יחזקאל י ב) ... ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: שש שנים (ומחצה) היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל, סבור שישראל עושין תשובה – ולא עשו. כיון שלא עשו תשובה, ביקש לזרקן עליהם ולקעקע בציצתם.³ אמר לו הקב"ה: גבריאל, להונך, להונך!⁴ יש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו, שנאמר: "וירא לכרבים תבנית דאדם תחת כנפיהם" (יחזקאל י ח).⁵ אמר ר' אבא בן כהנא: כשם שהתחתונים צריכים צדקה אלו מאלו, כך העליונים.⁶ מה טעם? "וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך" (תהלים עא יט). ... בשם רבי ברכיה: מי מעמיד העליונים והתחתונים? הצדקה שעושים ביד, זהו שכתוב: "וצדקתך אלהים עד מרום וגו'"⁷. ואף כאן אמור אל הכהנים ואמרת אליהם. אמירה ראשונה למת מצוה - יטמא, והשניה לאחרים - לא יטמא לפיכך נאמר: "אמור ואמרת".⁸

ויקרא רבה לא א פרשת אמור – אורה בעליונים ובתחתונים

"צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך" (ויקרא כד ב). "וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות". ר' אמי שאל את ר' שמואל בר נחמן: אמר לו: בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה, מהו: "וצדקתך אלהים עד

¹ אלה שלושה הפסוקים שאנו אומרים במנחה של שבת לאחר תפילת עמידה. הסדר הנ"ל, כסדר הפרקים בספר תהלים, הוא כנוסח ספרד. והאשכנזים אומרים אותם "מלמטה למעלה", הפוך מסדר הפרקים. כך או כך, מה עניין פסוקים אלה לפרשתנו?

² כבר בתחילת פרשה כו (בנוסחאות אחרות בהמשך סימן ח בו או אוזנים) מתמקד מדרש ויקרא רבה בכפל הלשון שבפסוק: "אמור ... ואמרת" ומביא דוגמאות נוספות לכפילות זו (ודרשות עליהן), כגון הפסוק באסתר ז ה: "ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה", או הפסוק במלכים א כ כ: "ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' וכו'", במלחמה עם ארם. המדרש גם מגייס לטובת דרשות אלה את האמירה הכפולה בספר תהלים יב ז: "אמרות ה' אמרות טהורות קצף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים" (פסוק עליו כבר הרחבנו בדברינו [אמרות טהורות](#) בפרשה זו). רש"י על הפסוק בפרשה מביא את דברי הגמרא ביבמות קיד: "אמור ואמרת – להזהיר גדולים על הקטנים" ואנו נתמקד כאן בדרשה על הפסוק ביחזקאל על האיש לבוש הבדים המובאת בהמשך הדרשה.

³ היינו להשמיד את השורש ושלא יהיה המשך. אפשר שביצה היא הפקעת (הבצל) ממנו יוצא הצמח. ביטוי זה מקורו בירושלמי עבודה זרה פרק ד הלכה ד במצוות עקירת עבודה זרה ובהבדל בין ניפוץ מזבח ובין ניתוח מצבה: "רדוף אחריהם עד שתקעקע ביצתם מן העולם". ביטוי זה אומץ ע"י המדרשים המתארים ההפך, את שונאי ישראל המבקשים לעקור את ישראל, ראו ויקרא רבה יא ז: "המן הרשע התחיל לעקר בגפנים וביקש לקעקע ביצתן של ישראל". וכאן, המלאך גבריאל מבקש לקעקע את ביצתם של ישראל משום שלא עשו תשובה.

⁴ ביטוי נדיר שפירוש לאט לך. מקורו כנראה בבראשית רבה עח יד בדברי יעקב לעשו (עפ"י המדרש): "ואני אתנהלה לאיטי – להוני אני מהלך". אני הולך לאט, אומר יעקב לעשו. לאט לך, אומר הקב"ה לגבריאל.

⁵ האם זו היד המושטת לצדקה או היד המושיטה צדקה או המפגש ביניהם? כך או כך, תבנית יד האדם המבצעת מבין לכרובים מסמלת את החמלה האנושית שממנה אולי גם למדו לעשות צדקה בפמליא של מעלה, כפי שהדרשן ממשיך ומפתח.

⁶ הצדקה של העליונים היא ההשלמה והאיזון שיש בטבע, ומתקשרת לדרשה קודמת שם בסימן ד: "יום ליום יביע אומר ולילה ללילה וחווה דעת, אין אומר ואין דברים, בלי נשמע קולם – באחד בתקופת ניסן ובאחד בתקופת תשרי היום והלילה שווים. מכאן ואילך, היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעים זה לזה בפיסוסים. הכל בלי שטר ובלו גזר דין. אבל למטה, כמה שטרות וכמה גזרי דינים". ראו גם שמות רבה לא טו: "בוא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווים זה מזה, היום לווה מן הלילה והלילה מן היום, ואינן דנין זה עם זה כבריות, שנאמר: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחווה דעת (תהלים יט). הלבנה לווה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה". ובמדרש תנחומא בבר סימן ב בפרשה: "אבל למטה בני אדם מלווים זה לזה וכמה מריבות הם עושים".

⁷ ומשם מגיע הדרשן גם לאמירה הכפולה בפרשתנו: "אמור ... ואמרת". אבל אנחנו רוצים לעצור כאן, באמירה הכפולה שביחזקאל, בצדקה שגם העליונים וגם התחתונים זקוקים לה, ולווים אלו מאלו. מדברי "בשם ר' ברכיה" (שהעתקנו מהמקבילה באיכה רבה א מא) אפשר אפילו להבין שהצדקה שעושים בתחתונים היא שמעמדה ומקיימת גם את העליונים. התחתונים דנים ומתדיינים בבתי משפט, תובעים ונתבעים, רבים ומתחרים בעסקים, אבל גם עושים צדקה ומתפשרים. כך או כך, הגענו לפסוק השני שהבאנו בראש הדף: "וצדקתך אלהים עד מרום", הנדרש בוויקרא רבה של פרשתנו. ועדיין הקשר לפרשה לא ברור.

⁸ סוף דבר, המדרש מתייחס לדיני טומאת הכהנים בפרשה, כולל הדין המיוחד שכהן גדול מיטמא [למת מצווה](#), עליו הרחבנו בפרשה זו. אבל אנחנו נמשיך עם פסוקי תהלים על צדקת אלהים שהיא כהררי אל וכתהום רבה ועד הררי מרום.

מרום?"⁹ אמר לו: כשם שהתחוננים צריכים צדקה אלו מאלו, כך העליונים צריכים צדקה אלו מאלו ... "אשר עשית גדולות" אלו שני המאורות הגדולים, שנאמר: "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" (בראשית א טז). "אלהים מי כמוך" - מי כמוך בעליונים ומי כמוך בתחוננים. "מי כמוך", שאתה כובש על מדת הדין ומאיר לעליונים ולתחוננים; אתה מאיר לכל באי עולם ואתה מתאווה לאורן של ישראל! "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך"¹⁰.

ויקרא רבה כז א פרשת אמור – מגוון דרשות על "צדקתך" ו"משפטיך"

"שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמור" (ויקרא כב כז). "צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, אדם ובהמה תושיע ה' " (תהלים לו ז).¹¹ ר' ישמעאל אומר: הצדיקים שהן עושים את התורה¹² שניתנה מהררי אל, הקב"ה עושה עמהן צדקה כהררי אל. אבל הרשעים שאינן עושים את התורה שניתנה מהררי אל, הקב"ה מדקדק עמהן עד תהום רבה – "ומשפטיך תהום רבה". ר' עקיבה אומר: אחד אלו ואחד אלו, הקב"ה מדקדק עמהן את הדין. מדקדק עם הצדיקים וגובה מהן מעט מעשים רעים שעשו בעולם הזה, כדי לשלם להם שכר טוב לעתיד לבוא. ומשפיע שלוחה לרשעים ונותן להן שכר מצות קלות שעשו בעולם הזה, כדי ליפרע מהם משלם לעתיד לבוא.¹³

ר' יונתן בשם ר' יאשיה היה מסרס מקרא זה: צדקתך על משפטיך, כהררי אל על תהום רבה. מה הרים הללו כובשין על תהום שלא יעלה ויצוף את העולם, כך מעשיהם של צדיקים כובשין על הפורענות שלא תבוא לעולם.¹⁴ דבר אחר: "צדקתך כהררי אל", אמר ר' יהודה בר סימון: צדקה שעשית עם נח בתיבה – "כהררי אל". זהו שכתוב: "ותנח התיבה וגוי' על הרי אררט" (בראשית ח ד). "משפטיך תהום רבה" - משפטים שעשית עם דורו, דקדקת עמהם עד תהום רבה. זהו שכתוב: "ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה" (בראשית ז יא). ולא עוד, אלא כשזכרתו, לא לבדו זכרת, אלא לו ולכל מי שהיה עמו בתיבה, זהו שכתוב: "ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר איתו בתיבה" (בראשית ח א).¹⁵

⁹ ר' שמואל בר נחמן או נחמני הוא "בעל אגדה" ידוע ורבות הפניות אליו שיפרש פסוקים או תופעות עפ"י האגדה. ראו כדוגמה בראשית רבה ג ד: "ר' שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמן, א"ל: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה?". כל המובאות "שאתה בעל אגדה (או הגדה)" שבדקנו הן פנייה לר' שמואל בר נחמן.

¹⁰ הרעיון שהוצג בתחילת הפרשה, במדרש, חוזר בהמשכה במעשה העלאת האור במנורה, שנזכר בפרשתנו לאחר פרשת המועדות (זה האזכור השלישי בתורה של הדלקת המנורה!). מדרש זה חוזר על מה שראינו במדרש הקודם, אבל בהקשר של האור! וכבר הרחבנו במשל האורה ובתפקיד האדם להאיר כביכול לבורא עולם, בדברינו **למעשה ידך תכסוף** בפרשת בהעלותך. ראו דרשת בר קפרא בהמשך המדרש שם (סימן ד): "כי אתה תאיר נרי (תהלים יח ט) – אמר הקב"ה לאדם הזה: נרך בידי ונרי בידך. נרך בידי – נר ה' נשמת אדם; נרי בידך: להעלות נר תמיד". ראו גם דברינו **נר תמיד** בפרשת תצוה וכן **האור שנגנז** בפרשת בראשית.

¹¹ הדרשן דרכו פותח בפסוק מהכתובים ומחזיק את הקהל במתח איך וכיצד הוא יגיע בסוף אל הפסוק של הפרשה. ומכתבי היד אנו למדים שהפסוק מהפרשה, "שור או כשב או עז וכו'" בדרשה שלפנינו כדוגמא, הוסף ע"י המדפיסים. הדרשן שדרש בע"פ, כנראה פתח מיד בפסוק מהכתובים, כך שהקהל היה אפילו דרוך עוד יותר וניסה לנחש לאיזה פסוק בתורה הדרשן מכוון. היכן תנחת בשלום ספינת המדרש, מהו נמל המוצא הנסתר שהוא גם נמל היעד שלה. אך בקריאת התורה בארץ ישראל שהייתה מחלוקת לסדרות קטנות יותר, "שור או כשב או עז" היא אחת מהן, היה אולי קל יותר לקהל לנחש מהו הפסוק המוביל בתורה שאליו שואף הדרשן.

¹² מקיימים את התורה. לעשות את התורה הוא לשון המקרא. ראו דברים כז כו: "אֲשֶׁר לֹא־יִקְיִמוּ אֶת־דְּבַר־יְהוָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם", יהושע א ז: "רַק חֶזֶק וְאִמּוּץ מְאֹד לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל־הַתּוֹרָה", עזרא ג י, דברי הימים ב י ד ג. השימוש שר' ישמעאל עושה בלשון זו בא אולי להדגיש את הקשר החשוב לתורה שבכתב.

¹³ תחילת הדרשה היא על שכר ועונש. ר' ישמעאל מייצג את הדעה שיש צדק בעולם, יש תגמול כהררי אל לצדיק שמקיים את התורה שניתנה בסיני, הוא הררי אל; ואילו הרשע שמזלזל בהררי אל נופל לבירא עמיקתא ולתהום רבה שם הוא נשפט. אין בדברי ר' ישמעאל שום התייחסות לעולם הבא. ר' עקיבא מייצג את המציאות המוכרת של "צדיק ורע לו רשע וטוב לו", אותה שאלה קשה ששאל משה ולא ברור אם נענה (גמרא ברכות ז ע"א) ושגרמה לאלישיע בן אבויה לצאת לתרבות רעה (ירושלמי חגיגה ב א), ומציע פתרון שמבוסס כולו על העולם הבא. ראו בהמשך המדרש שם גם את דרשתו של ר' מאיר שהיה תלמידם של ר' ישמעאל ור' עקיבא שממשיך בנושאי שכר ועונש.

¹⁴ נראה שקטע מדרש זה השתמר טוב יותר באגדת בראשית (בובר) פרק ד סימן א: "רבי שמעון בן יוחאי אומר: סרס המקרא: צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה. מדד הקב"ה את מי תהום רבה, ותהום שהיה רואה שמימיו מתגברין, היה נוטל הר גבוה ונותן על תהום רבה. וכך כל תהום ותהום כבש למעלה מהן הרים, כדי שלא יעלו וישטפו את כל העולם. וכשם שקבע הרים למעלה מהם כדי שלא ישטפו את העולם, כך כבש את הצדקה על הדין, שלא יאבד בדין את העולם". כאן כבר לא מדובר בשכר ועונש, בתגמול חיובי או שלילי, אלא בכוחם של הצדיקים (עושי צדקות) לקיים את העולם, למנוע את הרוע והכאוס. כמו ההרים היושבים על תהום רבה ועל "חושך תהום" ומונעים את התפרצותם. ומידי פעם בפעם אנחנו מקבלים תזכורת מה קורה כשההרים לא עומדים בלחץ התהום והרי געש מתפרצים ורעידות אדמה מרעידות רכסי הרים בגג העולם וגלי צונאמי בים. הצדקה צריכה לכבוש את הדין, וההרים את פנים כדור הארץ הלוהט, אבל לא תמיד זוכים לכך.

¹⁵ אנחנו עדיין במוטיב הצדיקים שנמשלו להררי אל והרשעים שהם תהום רבה, אבל בשינויים קלים. האחד, שגם הצלת הצדיקים איננה דבר מובן מאליה והיא בבחינת צדקה ("אין הבטחה לצדיק"). הרי אררט עליהם מצאה תיבת נח מרגוע מימי המבול היו

דבר אחר: "צדקתך כהררי אל" - ר' יהושע בן חנניה אזל לרומי וראה שם עמודים של שיש מכורכים בקטיות משופעות,¹⁶ בשרב שלא יפקעו ובצינה שלא יקרושו. כיון שיצא, פגע בעני אחד, מחצלת קנים תחתיו ומחצלת קנים מעל גביו. על העמודים קרא: "צדקתך כהררי אל" - היכן שאתה נותן, אתה נותן בשפע; על העני קרא: "משפטיך תהום רבה", היכן שאתה מכה, אתה מדקדק.¹⁷

מעשה.¹⁸ אלכסנדרוס מקדון הלך אצל מלך קציאה אחורי הרי חושך. נכנס למדינה אחת ושמה קרתגינה והייתה כולה של נשים.¹⁹ יצאו לקראתו ואמרו לו: אם אתה עושה מלחמה עמנו ונוצח אותנו, שמך יוצא בעולם שמחוז של נשים הקרבת. ואם אנו עושות עמך מלחמה ונוצחות אותך, שמך יוצא בעולם שעשית מלחמה עם נשים ונצחוך, ושוב אין אתה עומד בפני מלכים. באותה שעה, המיך פניו ויצא לו. משיצא לו, כתב על שער העיר ואמר: אני אלכסנדרוס מקדון, מלך שוטה הייתי, עד שנכנסתי לעיר הנקראת קרתגינה ולמדתי עצה מנשים.²⁰

נכנס למדינה אחרת ושמה אפריקי. יצאו וקדמוהו בתפוחים של זהב וברימונים של זהב ובלחם של זהב. אמר: זהו שנאכל בארצכם? אמרו לו: ולא היה לך כן בארצך שבאת לכאן. אמר להם: עושרכם לא באתי לראות, דיניכם באתי לראות. עד שהם עומדים, באו שני אנשים לפני המלך לדין, זה היה מתיירא מגזלה וזה היה מתיירא מגזלה. אחד מהם אמר: חורבה קניתי מאיש זה, חפרתי בתוכה ומצאתי מטמון ואמרת לי: טול מטמונך! חורבה קניתי, מטמון לא קניתי. והאחר אמר: כשמכרתי החורבה לאיש זה, היא וכל מה שיש בה מכרתי לו. קרא המלך לאחד מהם ואמר לו: יש לך בן זכר? אמר לו: כן. קרא המלך לאחר, אמר לו: יש לך בת? אמר לו: כן. אמר להם: השיאום זה לזה ויאכלו שניהם את המטמון. התחיל אלכסנדרוס מקדון תמה. אמר לו: ומה לך תמה? לא דנתי טוב? אמר לו: הן.²¹ אמר לו: אילו היה דין זה בארצכם, היאך הייתם דנים אותו? אמר לו: היינו נושאים ראשו של זה וראשו של זה והמטמון עולה למלכות.²² אמר לו (מלך קציאה לאלכסנדר): מטר יורד עליכם? אמר לו: כן. – ושמם זורחת עליכם? אמר לו: כן. אמר לו: יש בארצכם בהמה דקה? אמר לו: הן. אמר לו: תיפח רוחו של אותו איש, שבזכות בהמה דקה אתם ניצולים. זהו שכתוב: "אדם ובהמה תושיע ה' "

(תהלים לו ז) - אדם בזכות בהמה תושיע ה', אדם מפני בהמה תושיע ה'.²³

כך אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אדם אנחנו - כבהמה תושיענו, לפי שאנו נמשכין אחריו, זהו שכתוב: "משכני אחריו נרוצה" (שיר השירים א ד) ... אמר ר' יצחק: משפט אדם ומשפט בהמה: משפט אדם – "וביום השמיני ימול" (ויקרא יב ג), ומשפט בהמה – "ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה" (שם כב כז).²⁴

בבחינת הררי אל שעשו צדקה עם נח. אולי בזכות הצדקה שעשה נח עם החיות והבהמות אשר איתו בתיבה כפי שתיארנו בדברינו [סיפור התיבה](#) בפרשת נח. וזה בדיוק השינוי השני במדרש זה, הקשר אדם-בהמה שהדרשן הולך ומפתח להלן. יריעות או כיסויים.¹⁶

¹⁷ בדרשות לעיל ראינו ניסיון להבין את הפער בין "הררי אל" ו"תהום רבה" בקשר לצדק ורשע, לטוב ורע. כאן נראה שר' יהושע לא מנסה להבין את פשר הדבר, רק מציין את הפער הבלתי מוסבר בין עושר עצום ועוני מחפיר, את אי השוויון הבלתי נסבל שיש בעולם. הרומאים לא אהבו את רעיון הצדקה וכהצדקה לכך טענו שזו התערבות האדם בגזרות האל (בבא בתרא י"א, דברי טורנוס רופוס לרבי עקיבא). ומה טוען כאן ר' יהושע?

¹⁸ כאן עובר הדרשן לספר "מעשה" (כך לפחות בדפוסים שבידינו) שלא רק יחזיק הלאה את הקהל ערני, אלא גם יביאו, אחרי דיון ארוך, אל הפסוק מחוז חפצו.

¹⁹ מדינת נשים. ביוונית, קרתא – מדינה, ג'ינה – אשה.

²⁰ ומי האשה החכמה שהצילה עיר שלימה בישראל? האשה מאבל בית מעכה שניצחה בחכמתה את יואב, שמואל ב כ טז: "ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעון שמעון אמרנא אליאוב קרב עדהנה ואדברה אליה". ראו דבריה הנכוחים ליואב ולדוד, במקרא: "אנכי שלמי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת ה'". ובמדרש בראשית רבה צד ט: "אמרה: שמך יואב לומר שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר! אין אתה לפי שמך, ואין אתה ודוד בני תורה! ... עד כאן תמו דברי תורה? לא כתוב: כי תקרב אל עיר להילחם אליה וקראת אליה לשלום (דברים כ י)?!". ראו דברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קרח. ראו גם הדף [וקראת לשלום](#) בפרשת שופטים.

²¹ כן, לא טוב דנת, ענה לו אלכסנדר מוקדון.

²² אם מותר לנו להציע נוסח אחר: והמטמון יורד לטמיון. טמיון בא מיוונית והוא חדר אחסון – אוצר המלוכה. ראו ויקרא רבה יט ו בתיאור השלטון (יוון, רומא): "שהיה הורג את בעליהן ומענה את נשיהן ומכניס את ממונם לטימיון".

²³ כאן עובר הדרשן לחצי השני של הפסוק מתהלים לו, אשר יקשר אותו, בקטע הסמוך לפסוק בפרשה אותו הוא רוצה לדרוש. המעשה הראשון על מדינת הנשים נמצא גם בגמרא תמיד דף לב. המעשה השני נמצא גם בבראשית רבה לג א, בפרשת נח. ראו דברינו [אדם ובהמה תושיע ה'](#) בפרשת נח. ומפני חביבותו, הבאנו אותו שנית כאן.

²⁴ בסוף הדרשה הגענו אל הפסוק בו פתחנו: "שור אורקשב ארעזי כי יגלד ויהי שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה". אבל יש להודות שהדרשן (או שמא עורך המדרש) באמת הפתיע. האם הדגש הוא על "צדקתך כהררי אל" או על "משפטיך תהום רבה"? מלך קציאה נזף באלכסנדר מוקדון שבני האדם בארצו חיים בזכות הבהמה ואילו הדרשן שלנו מבקש: אדם אנחנו - כבהמה תושיענו, כאנשי נינוה ששיתפו את הבהמות בתעניתם ואמרו: "אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמים על אל" (תענית טז ע"א). (ראו דברינו [אנשי נינוה](#) ביום הכיפורים). המדרש משווה את משפט האדם עם משפט הבהמה, את הטלה הנולד שראוי לקרבן מהיום השמיני והלאה, עם הילד שראוי לברית המילה מהיום השמיני והלאה. נשמח לשמוע פתרונים למדרש זה שהוא עבורנו כהררי אל וכתהום רבה.

ערכין דף ח עמוד ב – צדקתך ומשפטך

אמר רב פפא: "צדקתך כהררי אל" – אלו נגעי אדם, "משפטך תהום רבה" – אלו נגעי בתים.²⁵ פשטיה דקרא במאי כתיב? אמר רב יהודה: אלמלא "צדקתך כהררי אל" – מי יוכל לעמוד לפני "משפטך תהום רבה". רבה אמר: "צדקתך כהררי אל" – מפני ש"משפטך תהום רבה". במאי קמיפליגי? בדרבי אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא, דאיתמר: רבי אלעזר אמר: כובש, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: נושא. רבה פרבי אלעזר, ורב יהודה פרבי יוסי ברבי חנינא.²⁶

ספר אבודרהם תפלת מנחה של שבת – המנהג לומר הפסוקים

צדקתך צדק לעולם. וצדקתך אלהים עד מרום. צדקתך כהררי אל. כך נהגו לאומרים ברוב המקומות בספרד.²⁷ וכתב אבן הירחי שלא יתכן לאמרם על זה הסדר. כי בתלים²⁸ כתוב ראשון: "צדקתך כהררי אל" בלמנצח לעבד ה' (תהלים לו ז). וצדקתך אלהים בלמנצח לדוד להזכיר (שם עא יט). וכן מנהג צרפת ופרווינצאה לאומרים על סדר הכתובים, והוא הנכון להגדיל ולהוסיף בשבח המקום ברוך הוא: בתחילה נדמית שגדלה כהררי אל, ועוד גדלה עד מרום, ולעולם צדקתו ותורתו אמתיים עד כאן. וכך הם מסודרים בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה.²⁹ והטעם שנהגו לומר צדקתך, כתב מר שר שלום³⁰ כי הוא צידוק הדין על שמת משה רבינו ע"ה בשבת במנחה. וגם נהגו שלא לקבוע מדרש באותה שעה כי חכם שמת בתי מדרשים בטלים ומנהג אבותינו תורה היא.³¹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: עוד על המנהג לקרוא פרקי אבות בשבתות הקיץ אה"צ, ראו דברינו [פרקי אבות – פרק א](#) בפרשת שמיני.

²⁵ ראו מפרשים על הדף שמסבירים שצרעת האדם מתבררת תוך שבוע לכאן או לכאן, בעוד שבצרעת הבית נסגר הבית (נחלט) למשך שלושה שבועות. אמנם, כבר אמרו חכמים על צרעת הבית "לא היה ולא עתיד להיות", ראו הדף [צרעת הבית](#). אך האגדה הנסמכת על פסוקי התורה – לא תוותר על הרעיון.

²⁶ במקורות לא מעטים מעמת המדרש את הצדקה מול המשפט. ראו למשל דברים רבה ה ג. צדקה זו צדקה ולפנים משורת הדין בעוד שמשפט הוא הדין לאמיתו. אבל כאן מדובר בקב"ה – לא בדין בני אדם. לפסוקים של "נושא" עוון מול "כובש", ראו דרשה זו בילקוט שמעוני מיכה רמז תקנט: "רבי אלעזר אומר: כובש, שנאמר: ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו, רבי יוסי בר חנינא אומר: נושא, שנאמר: נושא עון ועובר על פשע". בהבדל המהותי נראה לומר שנושא הוא רך יותר בעוד שכובש הוא סילוק לגמרי. ראו רש"י על הדף בגמרא ערכין: רבי אלעזר אמר כובש - הקב"ה כובש ומסתיר עונות תחת מחילת כסא הכבוד כדי שיכריעו הזכיות: נושא - נושא ומגביה כף העונות למעלה כדי שיכריעו הזכיות". אך במדרש ספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלד, משתמע שנושא וכובש – אחד הם. ראו לשון המדרש שם: "ידך החזקה - שאתה כובש ברחמים את מדת הדין, שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. ואומר: ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו תתן אמת ליעקב (מיכה ז יח - כ)". וכך גם במדרש הגדול דברים פרשת ואתחנן: "את גדלך. אמר לפניו: רבונו שלעולם אימתי אתה מתגדל בעולמך, בשעה שאתה כובש על מדת הדין שנאמר מי אל כמוך נושא עון (מיכה ז יח)".⁶

²⁷ הוא הסדר שאומץ לבסוף בקהילות אשכנז כנזכר לעיל.

²⁸ בספרות הארץ ישראלית, תלמוד ירושלמי ומדרש ויקרא רבה, מופיע פעמים רבות ספר תילים במקום ספר תהילים. כך בדומה גם האות אל"ף שנשמטת לעתים ונכתב של האמורא ינאי – יניי, ואבא של בניי בבל הוא אבה בניי הארץ ישראלי ועוד. ראו הקדמת עמוס חכם בפירושו דעת מקרא לספר תהילים: "בלשון חז"ל נבלעה הה"א". כך בהגיה ומשם עבר לכתובה.

²⁹ אולי בעקבות תלונתו של אבן הירחי (רבי אברהם בן נתן, מאה 12-13 לונלי, פרובאנס) שאבודרהם מביא ונראה שהוא מסכים איתו, פשט המנהג ברוב קהילות ספרד לאמץ את מנהג צרפת ופרובאנס ולומר את פסוקי "צדקתך" כסדר הפרקים בספר תהלים וכפי שהבאנו בראש דברינו. סדר שהוא גם "להגדיל ולהוסיף שבח המקום", כלשון אבודרהם: הצדקה מתחילה כהר גבוה, עולה עד למרום וקיימת לעולם ומתחברת לאמת (שהיא חותמו של הקב"ה). אבל דווקא הסיבה שאומרים פסוקים אלה במנחה בשבת שבה נפטר משה (וגם דוד, ראו גמרא שבת ל ע"ב), נותנת אולי צידוק לשיטת אשכנז (שמופיעה גם בסידור רב עמרם (הרפנס) בניגוד למה שכותב אבודרהם). בחירת הפסוק הראשון: "צדקתך צדק לעולם", מזכירה את צידוק הדין. ומכאן ואילך אמרו בסדר הפוך של הפרקים. כך מציע משה מיה נ"י. והלכות רבות נאמרו על תפילת "צדקתך" מתי לאומרה ומתי לא, למשל בשבת שלפני תשעה באב, אם לומר או לא לומר, ובשבת שלפני ראש חודש ועוד. ראו ספר האגור הלכות תשעה באב סימן תתלז: "כשחל ט' באב להיות באחד בשבת נהגים לומר צדקתך צדק במנחה והיה פליאה בעיני, אבל אין להרהר אחריהם כי כולם מחמירים... ולא נאריך כאן ולא נחמיר.

³⁰ רב שר שלום בן הרב בועז שייך לתקופת הגאונים וכיהן בראש ישיבת סורא במאה התשיעית. רב עמרם בעל הסידור המשיך אחריו.

³¹ לגבי המניעה לא ללמוד תורה בשבת אה"צ, ראו ספר שבולי הלקט ענין שבת סימן קכו: " ... ומכל מקום לעסוק בתורה טפי עדיף ואל יעמוד בטל. ומה שאין אנו עוסקים, לא שיהיה אסור, אלא מפני כבודו של משה רבינו ע"ה. לקיים נשיא שמת כל המדרשות בטלין. ולכך נהגו לומר פרקי אבות: משה קבל תורה מסיני, לומר הרי אנו מספרין בכבודו ושבתו ובכך תהיה לו מנוחה טובה". ופסוקי צדקתך הם מספר תהלים שנראה שגם זה מותר לומר מפני כבודו של דוד שגם הוא נפטר בשבת אה"צ. והעיקר שתהיה מנוחה טובה, מנוחת שלום ושלווה, מנוחה שלימה, לאלה החיים כאן: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת (קהלת ט ד). ראו הגמרא בשבת דף ל וראו דברינו [על כלב חי וארי מת](#) בקהלת.